

Václav
Cílek

krajiny
vnitřní
a vnější

druhé
doplněné
vydání

DOKOŘÁN

Právo na krajinu

(dodatky ke druhému vydání knihy)

Ptejte se kormoránů

Nejprve o historii této knihy, dalších projektech a dalších plánech: Počátkem roku 2002 se M. Pečenka a Z. Kárník z nakladatelství Dokořán zajímali o české vydání slavné knihy S. Schamy *Krajina a paměť* (Fontana Press, 1996). Problém českého překladu není v textu, ale v desítkách obrázků, jejichž reprodukční práva patří mnoha institucím. Vydání tedy bylo odloženo (i když na něm nakladatelství dále pracuje) a místo toho jim spolupracovník redakce Petr A. Bílek (*děkuju pěkně*) doporučil moje texty o krajině, které pak vyšly v roce 2002 jako tato kniha. Zájem čtenářů trval, a tak po třech dotiscích bylo rozhodnuto vydat toto druhé, opravené vydání. Původně jsem je nechtěl doplňovat o žádné nové texty – jak k tomu přijdou ti, kteří si koupili první vydání? Pak mi ale bylo líto pár úryvků a esejů, které by nejspíš beze stopy zmizely v různých publikacích. Nicméně pokud si někdo koupil první vydání, nechce dál utrácet a stojí o dodatky, může si tento text stáhnout na stránkách nakladatelství (www.dokoran.cz), vytisknout jej a do knihy vložit.

Mnoho dalších textů psaných skoro dvě desítky let mi zbylo. Z těch, které jsem byl schopen číst znovu, jsem o dva roky později dopsal a sestavil pokračování *Krajin vnitřních a vnějších* pod názvem *Makom. Kniha míst* (Dokořán, 2004). Projekt jsem pojal jako trilogii, kterou bych chtěl tak za dva tři roky – aby toho nebylo moc najednou – uzavřít knihou o Praze, jež se pracovně jmenuje *Paragod, město pod závojem*. Paragod je určitý druh textilie spředené z dvaadvaceti vláken, tedy dvaadvaceti písmen a dvaadvaceti příběhů takovým způsobem, aby se každý příběh, ať již v tomto nebo v jiném světě, dotkl všech ostatních. Sám z té knihy mám strach a možná o ní budu raději vyprávět rybám na Císařském ostrově, než abych ji napsal. Ptejte se kormoránů.

Obou knih se tematicky dotýkají dvě kolektivní monografie o středních Čechách (Ložek V. a kol.: *Střední Čechy. Příroda, člověk, krajina*; a Cílek V. a kol.: *Vstoupit do krajiny. O přírodě a paměti středních Čech*, Dokořán, 2002

Pohled do nitra kapradiny člověku připomene, že v klidném absolutním prostoru zní číslo, které jsem slyšel tence zpívat.

a 2004). Knihy byly psány na výzvu krajského hejtmána jako informace o bohatství i problémech středočeské krajiny. Zvláště druhá kniha je koncipována jako určitý slabikář základních obecných krajinných pojmů a přesahuje hranici kraje. Kromě řady kapitol a příspěvků v různých knihách a sbornících jsem byl pozván ke dvěma zajímavým projektům. První projekt Ladislava Moučky se týká velkého kamenného kruhu vetknutého do složité mnohocípé hvězdy, který navrhl v sedle pod horou Dymník u Šluknova. Kruh klade opatrné a nejisté otázky o tom, jaké svatyně krajina unese a jak vytvářet sakrální krajinné sítě (viz dále, nakladatelství Půdorys v roce 2005 vydává knihu L. Moučky na toto téma).

Druhý projekt Jiřího Sádla a spolupracovníků se týká krajinných převratů a revolucí posledních deseti tisíc let. Myslím, že se jedná o zásadní, dobrovolně skromný a jednolitý příspěvek k dějinám posledních tisíciletí české krajiny vyprávěný z hlediska jí samé (Sádl J. a kol.: *Krajinné převraty*, nakladatelství Malá skála, 2005, v tisku). Hlavní autor a editor J. Sádl šel

při jejím sestavování tak daleko, že odmítl mně blízký koncept „pestré knihy“ a místo toho volil publikaci bez obrázků (ty jsou prý pro blbce). Pokud to šlo, tak se snažil vypustit všechny zajímavosti a udržet dílo v podobě monobloku, jaký by mu Stanislav Komárek, mistr šťastných odboček, nemohl pochválit. Na tuto knihu se moc těším.

V tomto roce (2005) pracuji na malé černobílé monografii Hany Rysové, jedné učebnici pro ekonomy (společně s I. Kratochvílem) a na odborných projektech. V příštím roce s Pavlem Mudrou a kolektivem a pod patronací hejtmanství Středočeského kraje plánujeme větší knihu o přírodě i lidské historii středních Čech.

Hvězda vetknutá do krajiny

Nad Rumburkem v severních Čechách, na vrchu od 16. století zvaném Dymník či Rauchberg – Kouřový vrch, vzniklo v rozmezí let 2003–2004 neobvyklé kamenné dílo. Ze země vyrůstá a k nebi ční dvaadvacet štíhlých žulových obelisků. Každý váží kolem čtyř tun a je pět až šest metrů dlouhý. Dvanáct z nich dělí obvod kruhové stavby o průměru třicet metrů na dvanáct stejných dílů a deset dalších je symetricky umístěno uvnitř kruhu. Všechny kameny jsou mezi sebou propojeny šedavými a načervenalými žulovými chodníky vytvářejícími labyrint, v jehož středu se objevuje hvězda složená z trojúhelníku směřujícího nahoru a z trojúhelníku směřujícího dolů. Dávny symbol má řadu významů, ale v podstatě znamená, že řád nebe je podobný řádu země a člověk stojí jako svorník uprostřed. Jindy se čte jako pobídka k tomu, aby úsilí člověka v rovnováze směřovalo k praktickým záležitostem i k věcem, jež jej přesahují, a že stejně obojí je nerozlučně propleteno do jednoho většího celku.

Geneze stavby je následující: místní podnikatel a pozdější investor M. Bernas odkryl při rekonstrukci kanalizace v Jiřetíně pod Jedlovou sérii dlouhých, velkými klíny naštípaných žulových překladů, které přemostovaly místní potok. Ten byl sveden, jak je tomu v Sudetech obvyklé, nejprve do kamenného koryta, jež bylo později z důvodu úspory místa překryto. Takových míst je celá řada – málokdo si například uvědomuje, že pod náměstím v Jáchymově teče poměrně velký potok.

Architekt Karel Dobner byl požádán, aby z kamenů vytvořil nějakou asambláž, a protože velkých kamenů bylo dvaadvacet, vzpomněl si, že číslem dvaadvacet se po mnoho let velmi upřímně a umanutě zabýval Ladislav Moučka, autor několika nekomerčních knih o posvátné geometrii

a kabale. L. Moučka navrhl, že kameny by měly být vztyčeny v uzlových bodech obrazce, který navazuje na kabalistický, trojnásobně proniknutý strom života. Tato složitá hvězda by mohla představovat jeden z nejsilnějších obrazových symbolů ezoterické tradice. Nejednalo se tedy o nějakou kopii Stonehenge, ale o tvorbu krajinné hvězdy, která odpovídá tradici křesťanské kabaly a v samotném okolí místa nějak souzní s čtvercovou loretou významného dvorního architekta Lukase von Hildebrandta.

Historicky nejslavnějším poutním místem Šluknovska je loreta v Rumburku. Založil ji v roce 1704 Antonín Florian, kníže z Liechtensteinu. Ke stavbě kdysi hojně navštěvované budovy přistupoval nesmírně pečlivě. V Římě u papeže si nechal vysvětit kopii loretánské černé madony a pak společně s architektem Johannem Lukase von Hildebrandt (1668–1745) navštívil původní italské Loreto. Podle místního podání pečlivě proměřili jeho rozměry a podle nich v Rumburku postavili kopii loretánské kaple, o kterou se později jako u pražské Lorety starali kapucíni. Hildebrandt působil jako dvorní vídeňský stavitel, který na našem území zanechal výraznou stopu při stavbě poutního chrámu v Jablonném, klášteře v Louce u Znojma a zprostředkovaně asi i v díle mistra z největších – Ignáce Kiliána Dientzenhofera, který se u něj učil. V kruhu pod Dymníkem i ve čtverci lorety zní stejný motiv pečlivé geometrické přípravy. Podobně jako byly na desítkách stran pečlivě propracovány scénáře například návrhů fresek barokního kostela, tak i ideový návrh kamenného kruhu obsahuje asi sto stran textu a řadu obrázků.

Hvězda pečlivě vložená do krajiny v sedle mezi dvěma návršími, na okraji dávného sopečného kráteru, je zvýrazněna stojícími kameny, jež jsou pročešávány severozápadním větrem. Stavba na první pohled působí jako megalitický kamenný kruh přenesený sem odkudsi ze severu, ale pozorovatel si záhy uvědomí, že do zdejší krajiny patří a že ji zvyrazňuje. Působí, jako by na místě vyrostla sama od sebe, tak jako rostou kruhy hub na louce po dešti. V podvečer či za ranních mlh vzbuzuje dojem, že kameny jsou kolyčky obřího hudebního nástroje, jehož neviditelné, dobře vyladěné struny jsou zakotveny v křišťálových sférách noci.

Kruhovité svatyně samy opisují kruh svého vývoje. Před sedmi tisíci lety vyšly z Podunají. Již tehdy měly základní rysy nynějších „hengí“ či rondelů: kruh o průměru 30–60 metrů dělený čtyřmi branami a orientovaný ke světovým stranám a někdy i Slunci a Měsíci. Prvotní, ještě pozdě neolitické *henge* byly pravděpodobně zasvěceny Měsíci a Bohyni, ale pozdějším vývojem se z nich stávaly chrámy Slunce a Boha. *Henge* či rondely se přelily přes území jižní Moravy do středních Čech a dále na západ. Monumentální anglický Stonehenge je o tisíc let mladším, ale technicky

Kamenný kruh vetknutý do hvězdy tří spojených stromů života v sedle pod horou Dymníkem u Rumburka je nejkrásnější při pohledu z dálky. Kameny pročešávají prostor. Kameny jako kolyčky obřího hudebního nástroje, jehož struny jsou napnuty do nebe.

dokonalejším bratrem hliněných a dřevěných *hengí*, jejichž základy leží na žirných sprašových rovinách Znojemska či Kutnohorska.

Kruh na Dymníku je návratem něčeho, co tu už bylo a co se později v podobné formě vracelo, tak jako se vrací zapomenuté písně. Jako by zde oscilloval nějaký motiv kamene a kruhu propojující každodenní svět pod našima nohama s něčím nad námi. *Vyjít na horu a uslyšet zvuk. Stát v kruhu a najít tón svého srdce?* Kde jsme to již zažili? V kruhových svatyních doby bronzové, v rotundě se čtyřmi apsidami na Sázavě anebo na Santiniho Zelené hoře u Žďáru nad Sázavou, jejíž geometrický základ se blíží (jak se později ukázalo) kamennému kruhu na Dymníku? Mýty mnoha dob a mnoha kultur opakují stejný motiv – šepot kamene. Nerozeznáme slova, ale víme, že tu něco promlouvá. Vcházíme do kruhu a pozorně nasloucháme. Takováto místa rodí básníky nebo blázny.

Pokusím se stručně charakterizovat momenty, které mně buď jako zážitky, nebo jako pochyby nejloubeji utkvěly v mysli:

- První setkání: ze vzdálenosti necelých tří kilometrů ze Strážného vrchu nad Rumburkem jsem v sedle pod Dymníkem poprvé spatřil prsty vztyčených obelisků. Dojem to byl úchvatný.
- V nadšení nad archaickou sakralitou projektu mne zamrzelo, když jsem se dozvěděl, že kamenný kruh se stane součástí golfového hřiště, tedy díla nejspíš protikladného charakteru. Ladislav Moučka na výtku reaguje: *Víš, já si myslím, že za dvě stě let už tam žádné hřiště nebude.* Uspokojení nad tím, že někdo opět plánuje na staletí dopředu.
- Velký dojem na mne udělalo vytyčování astronomické orientace kruhu. Pavel Turnovský se postavil do středu kruhu, sepjatými pažemi ukázal k vycházejícímu Slunci, provedl korekci na datum a zeměpisnou šířku a stanovil tak světové strany, i když má doma kompas. Choval se k prostoru, ke světovým stranám jako k živé věci. Podobně se člověk může vztahovat i k času, když zapomene hodinky s jejich mrtvým mechanickým časem. Střed kruhu určil Marko Pogačnik.
- Jak docházelo ke spojování kamenů cestičkami hvězd, člověk měl dojem, že stavba zní jako struny natažené do nebe.
- Ladislav Moučka na otázku, zda se stavbě nesnažil vtisknout nějaký náboj, odpověděl, že to je přesně to, co nechtěl; že stavba je tak navržena, aby se sama naplnila. Vystupuje spíš jako „zviditelňovatel“ toho, co zde již bylo či neustále je, než jako tvůrce.
- Velmi mne zaujal rozbor kamenného kruhu Stonehenge, které patřilo několika plemenům a několika názorům na svět. Jeho poslední uživatelé se tisíc let zabývali tím, jak jej začlenit do krajiny a sítě dalších monumentů. A už nic nestavěli.

Paměť je něco, co nás v časech turbulentních změn ukotvuje, dává nám smysl a někdy nás i zachraňuje před prázdňem nejistot a možností. Krajina i místo mají paměť, jež má složku přírodní a složku kulturní. Přírodní paměť je dána substrátem, reliéfem a klimatem. Kulturní paměť je dána obhospodařováním, posvěcováním a znesvěcováním krajiny. Neobvyklým pokusem navázat na živly a paměť je kamenný kruh pod horou Dymník u Rumburka, který odkazuje nejenom k pravěku, ale možná ještě víc k barokní, křesťanské kabale. Nevím, zda je možné takto silově zacházet s místem, ale čas ukáže, zda kruh vrostl do krajiny a obohatil ji. Je třeba se na toto místo vracet a roky je pozorovat.

Radioaktivní prameny

Viktor Goliáš z Přírodovědecké fakulty Karlovy univerzity, který si v prvním vydání této knihy přečetl stať o kameni svatého Ivana na Bytíze, mi napsal:

„Ke konci minulého roku jsme se studenty prováděli radiometrická měření na haldě dolu č. 16 v Příbrami. Snažili jsme se najít kámen svatého Ivana, což se nám po delším hledání a vyptávání podařilo. Při studiu literatury jsem narazil na zmínku o radioaktivním prameni na Bytízu (Jirkovský R.: *Zpráva o chemickém výzkumu a měření radioaktivity horských pramenů oblasti Lázní Jeseníku*, Přírodovědný sborník Ostravského kraje 12, 1951). Studoval jsem mapu a lehce pochopil po pramenech v okolí, ale nic se nezdálo být to pravé. Konečně minulý týden jsem narazil na klíčový zdroj.

Tentýž autor se o prameni podrobněji rozepisuje až v roce 1965 (Jirkovský R., Šoler K., *Radioaktivní prameny, indikátory uranových ložisek na Příbramsku*, Sborník vědeckých prací Vysoké školy báňské v Ostravě 11). Ze všech zkoumaných pramenů naměřil nejvyšší aktivitu na místě nazvaném studánka svatého Ivana pod Bytízem, a to 103 Macheových jednotek (tj. 1380 Bq/l!). Jedná se o pramen Dubeneckého potoka, který se nachází v údolí vzniklém erozí na kontaktu středočeského plutonu a proterozoika, jak vyplývá z map původní morfologie terénu, které mám k dispozici. Je to také v podstatě jediné místo, kde vycházelo na povrch uranové zrudnění příbramského ložiska, a to právě nejbohatší, značně rozvětvená žíla označovaná Bt-4. Podle vyprávění pamětníků zde byl výchoz žíly přímo na skále pokryté barevnými sekundárními minerály uranu. Ostatní uranové žíly vycházely na povrch hluché a zrudnění nasazovalo až hlouběji pod povrchem.

V údolí byla na konci 50. let vybudována úpravná 1. máje a jeho uzávěr byl přesypán haldou dolu č. 16. V současné době Dubenecký potok vytéká pod objektem úpravný. Vlastní pramen lze pouze nepřesně lokalizovat někde pod objekt rozdružovací linky či pod skládky produktů úpravný. Podle analýz není voda potoka pitná ani náhodou. Díky splachům z haldy obsahuje koncentrace uranu v rozmezí 3–8 mg/l. Chápu, že novodobý osud pramene není příliš radostný, je ale pěkné, že svatý Ivan „objevil“ výchoz našeho největšího uranového ložiska, usadil se na něm a pil z něj vodu. A pak že nevíme, jak přijít na dobré myšlenky! V souvislosti se svou „radiofilií“ jsem se nedávno začal zajímat také o radioaktivní prameny a jejich léčivé účinky. Minulý rok jsme se studenty obnovili známý pramen v Mladkově v Orlických horách (viz krátký text na <http://www.mladkov.cz/>).“

Řada zázračných pramenů, jako na Křemešníku, ve Věckovicích u Klatov nebo na Svaté hoře nad Příbramí, má zvýšenou radioaktivitu. Není-li v tom

Uspokojivá estetika márnice. Poutní pramen v Nicově u Klatov měl donedávna pověst jednoho z nejvíce radioaktivních českých pramenů.

zázrak nebo nějaký jiný čert, může se jednat o mechanismus podobný „očkování“, kdy určitá, víceméně jednorázová dávka radioaktivního záření nastartuje imunitní reakci. Pověst nejvíce radioaktivního poutního pramene má studánka u Nicova na Klatovsku. V. Goliáš mi napsal: „S tímto pramenem vás musím zklamat. Nedávno jsem jej měřil. Pramen má malý průtok, dlouho stagnuje v žulové jámce, takže radon se snadno odplyní. Jeho radioaktivita je vcelku nízká. Podle mých měření je jen kolem 160 Bq/l. Úplná špička je pramen Agricola navrtaný na 12. patře dolu Svornost v Jáchymově. Jeho aktivita kolísá od 17 000 do 23 000 Bq/l!“ Pro úplnost dodejme, že Bq je jednotka radioaktivity nazvaná podle Antoina Henriho Becquerela (1852–1908), objevitele radioaktivity. Když v náprsní kapse své vesty nosil kapsli s rádiem, kterou mu zapůjčila Marie Curie, zjistil spaleninu a navrhl, že radioaktivita je v přiměřených dávkách a za určitých okolností léčivá.

Na celé záležitosti je zvláštní jeden motiv. Celkem spolehlivě víme, že se poutníci na Svatou horu stavovali u kamene sv. Ivana. Bylo by divné, kdyby se nenapili vody ze světcovy studánky (toho nejvíce radioaktivního

pramene, jaký tehdy mohly Čechy nabídnout), protože šli zdaleka a do Příbrami ještě měli hodinu cesty. Celou tu dobu zpívali a to člověku vyschne v krku. Na Svaté hoře se opět neomylně šli napít do pramene se zvýšenou radioaktivitou. O tom, jak radioaktivita působí na tělo poutníka, toho mnoho nevíme, ale jak působí na jeho duši?

Meteority, vetřelci a rozsévači

Zajímavý vývoj nabrala diskuse o meteoritickém původu české kotliny opatrně popsaná v úvodu této knihy. Petr Rajlich sebral další, zejména geofyzikální důkazy o pádu meteoritu. Na jedné z jeho geofyzikálních map má podloží českého masivu podobný stupňovitě kruhový a do středu se prohlubující tvar jako meteoritický kráter pod Yucatanem. Dříve geologové odmítali možnost impaktového původu Čech z konzervatismu, nyní se tak děje spíš na základě reálných úvah, kdy k dopadu meteoritu mohlo dojít a jak kráter sloučit s geologickým vývojem Čech. Jindřich Hladil se naopak domnívá, že kdyby impaktová hypotéza byla pravdivá, zrušila by stovky dříve publikovaných a dodnes respektovaných článků o geologii střední Evropy. Kruh Čech však zůstává a teprve další výzkumy snad ukáží, zda žijeme uprostřed kráteru, nebo dokonce ztraceného variského mikrokontinentu, či zda jsme jenom hříčkou a hádankou přírody, jak si ostatně Josef Švejk myslel již dávno. Nicméně i kdyby Čechy nebyly hvězdnou jizvou, tak se nám vesmír stejně vždy nakonec nějak připomene.

Život kromě toho, že je křehký a zranitelný, má ještě jednu vlastnost – je jako vetřelec ze série sci-fi filmů – nejde zničit. Nejstarší doklady o existenci života na naší planetě známe z hornin starých asi 3,5–3,7 miliardy let. Jedná se o drobná kulovitá a kapkovitá tělíka anebo jenom o šmouhy uhlíku, jejichž izotopové složení ukazuje na to, že patřily živým tvorům. Začátky jsou vždycky nejtěžší, a tak ani život to neměl lehké. Před 3,9 miliardy let byla sluneční soustava ještě mladá, všude kolem se potulovaly obří meteority a všelijaké nepříjemné asteroidy, které Země svým gravitačním polem přitahovala na svůj povrch. Energie dopadu zdaleka předčily všechny jaderné hlavice všech nukleárních velmocí i podmocí. Při vesmírných kataklyzmatech se snad několikrát odpařil celý oceán a horký povrch planety nechráněný před kosmickým zářením byl opakovaně sterilizován. Je pravděpodobné, že život musel vzniknout na pokračování několikrát po sobě. Dokonce si někdy myslíme, že život je vlastností hmoty, že vznikne vždy, když to podmínky jen trochu dovolí. Život je jako fénix povstávající

ze svého popela. Otázka, jak život skutečně a jednou provždy zničit, má možná obtížnější řešení než problém, jak život vznikl.

Myšlenka panspermie říká, že někde ve vesmíru je nějaký zdroj života, jehož zárodky jsou kometami a meteority roznášeny po celém kosmu. Nedávno testovali astronomové M. Wallis a N. C. Wickramasinghe hypotézu, podle které by zdrojem života pro ostatní planety mohla být naše Země. Co když právě my jsme těmi vetřelci, kteří zlovonně, byť nevědomky chtějí kolonizovat blízký vesmír? Co když život na Marsu bude ilegální přistěhovalec třeba z Mexika nebo Dolních Počernic?

Oba astronomové propočítali, že nejméně desetkrát za poslední 3,5 miliardy let došlo k situaci, že po dopadu velkého meteoritu byly do meziplanetárního prostoru vymrštěny ze Země balvany o průměru nejméně jednoho metru. Tyto části Země pocházely z horních asi tří kilometrů zemského povrchu a pochopitelně v sobě obsahovaly mikroorganismy anebo alespoň látky organického původu. Za mimořádně vhodných okolností by snad některé bakterie byly schopné uvnitř větších bloků pozemských hornin nějakou dobu měřenou zhruba ve stovkách či tisících let přežít. Je to hodně nejisté, ale dejme tomu, že se tak stalo.

Těch deset případů za poslední 3,5 miliardy let je významných, protože úlomky Země by přímo protnuly oběžnou dráhu Venuše, v některých případech možná Marsu a některé z nich by gravitační pole Marsu a Jupitera mohlo vyslat k zamrzlým měsícům vnějších planet. Tedy do míst, kde očekáváme, že by život v okolí horkých pramenů na dnech jinak zamrzlých oceánů skutečně měl existovat. Obří zahradník rozhodil semena po půlce sluneční soustavy a čekal by, zda některé z nich padne na úrodnou půdu. Musel to být ještě větší a ještě optimističtější zahradník, než jací vystupují v *Receptáři* Přemka Podlahy. Jestli ale život na Zemi vznikl již před 3,9 miliony let, měl by zahradník ještě větší šanci, protože v tomto období velkého bombardování Země by zemský povrch opustily velké balvany nejméně třicetkrát!

Pokud bylo na Zemi nalezeno několik meteoritů, které skoro určitě pocházejí z Marsu, a několik dalších úlomků pravděpodobně z Měsíce, je docela pravděpodobné, že se někde na okolních planetách povaluje pár úlomků Země. Zda obsahovaly život, zda tento život přežil a zda mohl pokračovat ve své existenci miliony kilometrů daleko, je však velmi nejisté. Pokud evoluce nějaký smysl vůbec má, asi bychom jej stejně nedovedli odhadnout – protože co mohli vědět trilobiti o dinosaurech a co si dinosauři mohli myslet o člověku? Jaký by vůbec mohlo mít smysl z hlediska planetární přírody, že se poprvé v historii planety na Zemi přemnožil jeden druh – člověk, a to způsobem, který je většině světa nejspíš nebezpečný?

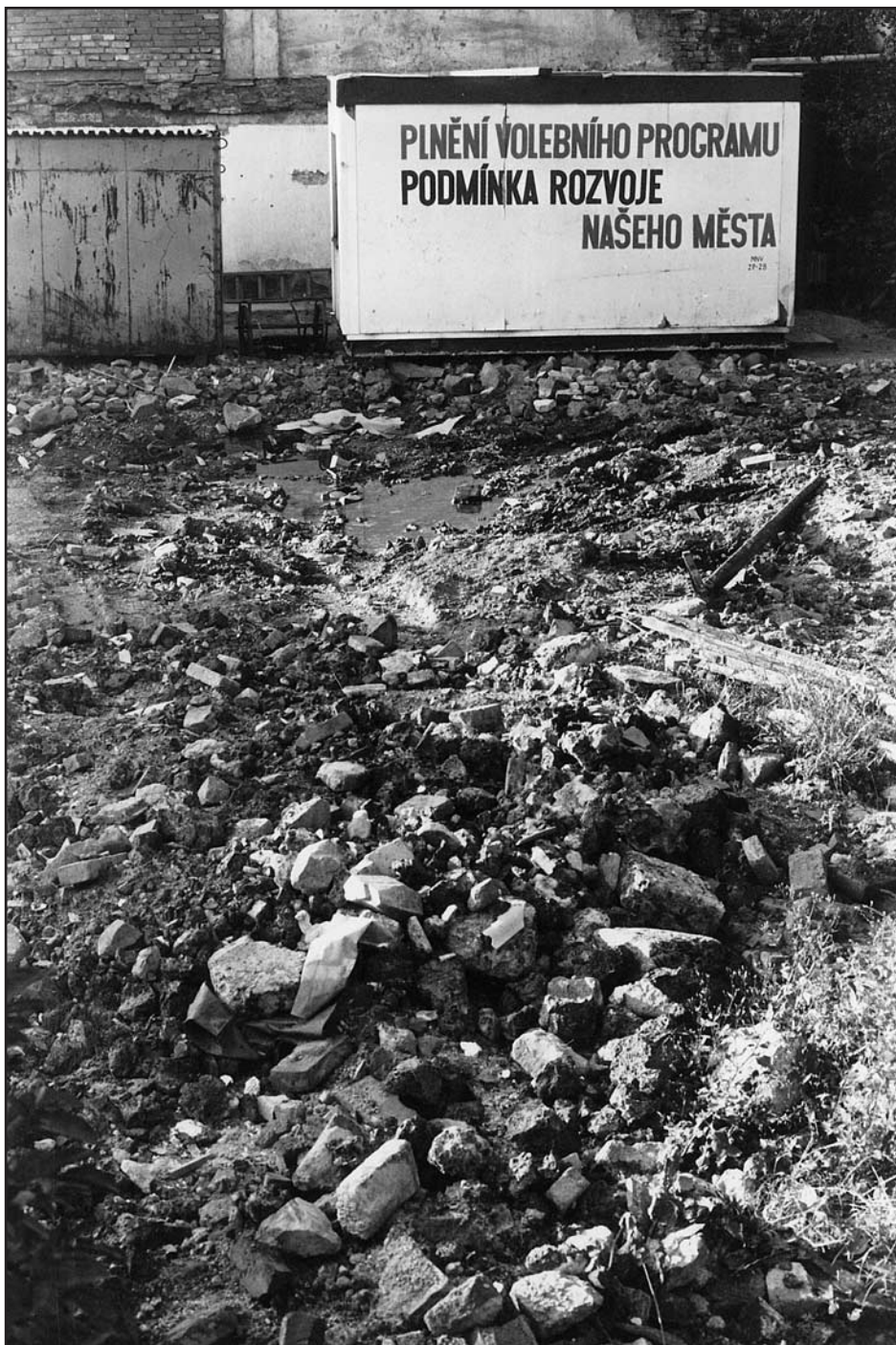
Možná matka evoluce za ta léta zmoudřela a pochopila, že čas od času urazit ze Země nějaký balvan a pak jej poslat dál je strašlivě neúčinné a že pro šíření života bude lepší, když těch nadaných primátů se na planetě bude tísnit tolik, že si jednou vyrazí na vandr do vesmíru – ať již jako rozsévачi nebo jako vetřelci.

Co přinesla sametová revoluce ťuhýkovi?

Nedávná výročí historické události, kterou z nedostatku jiných slov označujeme jako sametovou revoluci, jsme hodnotili v obvyklém lidsky sobeckém diskurzu, zda je současný vývoj dobře pro komunisty nebo špatně pro komunisty. Místo toho jsme si mohli položit širší otázku: Co přinesl 17. listopad 1989 ťuhýkovi v křoví a orobinci v močálu? Pravděpodobně bychom dospěli k názoru, že příroda funguje čím dál tím lépe a že i počasí se neustále zlepšuje. Při ještě důkladnější analýze situace bychom mohli vyjádřit skutečný údiv nad tím, že opětovné zavedení nevolnictví není ve volebním programu žádné politické strany. Abych mohl dokázat platnost těchto tvrzení, musím začít někde na úplném počátku, nejlépe na čerstvě nasýpané a zrovna opuštěné haldě kladenského uhelného revíru.

Z původních asi sto padesáti hald jich zde zbylo nějakých třicet. Zbytek je dávno zastavěný nebo rozvezený na silnice. Co s nimi dnes máme dělat? Milostivě je kamuflovat jako některý z místních kopců? Odtěžit na mizerný kámen nebo dosypat moderním odpadem? Anebo je otevřeně přiznat jako nedílnou součást krajiny, jako zázemí bývalých hornických kolonií a krásných industriálních zón z dob, kdy slovo kapitalismus bylo ještě čerstvé? Je kuželovitá vyčnívající halda dolu Tuchovice vředem krajiny anebo naopak budoucí kladenskou Fudžijamou, odkud za vlídných dnů budou poutníci sledovat panorama velebných Krkonoš? Vždyť třeba v takovém Porúří iniciovaly místní nevládní organizace kampaň za zachování uhelných hald jako nové hodnoty krajiny. Je to skoro, jako kdybychom chtěli vypustit třeboňské rybníky, že jsou příliš lidské.

Pokud si orel ve středních Čechách vybírá místo ke hnízdění – je to sice div, ale i orli se přizpůsobují světu – vybere si buď zapomenutý kout středních Brd, nebo opuštěnou haldu na okraji Kladna. Co ho k tomu vede? Halda totiž stojí daleko blíž skutečné přírodě než okolní sídliště anebo zemědělská krajina. Halda je nejenom pro orla, ale také pro psy a místní mládež svobodnou „zemí nikoho“, kde neplatí pravidla okolního světa. Orel či nenápadně elegantní kulík, divné houby a vzácné rostliny

jen potvrzují, že jsme zde našli skutečný přírodní ráj. Co na tom, že vypadá jako smetiště.

Botanik Jiří Sádlo upozorňuje (alespoň já jsem to z jeho zpráv vědecky vyčetl), že podle jeho výzkumů rostliny nemají volební preference, ale přesto jsou politicky uvědomělé. Jedním z klíčových slov ochrany přírody je *bloková sukcese*. Znamená to, že určitý ekosystém by se vyvíjel nějakým směrem – na Kladně nejspíš k habrové doubravě –, pokud by mu to okolnosti dovolily. A okolnosti, to je zejména člověk vytvářející pole a pasoucí se kozy a krávy. Většina botanických hodnot střední Evropy je vázána na místa s blokovanou sukcesí. K udržení takovýchto míst potřebujeme nějaký tradiční výrobní systém, nejlépe nevolnictví – to naší přírodě prospělo úplně nejvíc.

Jenže sametová revoluce právě naopak přinesla přírodě svobodu. Příroda setřásla jho blokové sukcese a vrhla se do kompetičního prostředí. Kdyby spolu jenom soupeřily staré dobré místní druhy jako za Karla IV., ale ony sem pronikají cizáci odjinud, a dokonce se dá očekávat nájezd geneticky upravených plodin nové generace! V nejasné privatizační situaci se příroda zachovala pragmaticky a okamžitě obsadila bodláky a šípkovými růžemi opuštěná pole. Tento invazní monopol přírody se podařilo kromě některých rezervací zadržet jen na hodně neobvyklých místech, třeba právě na kladenských haldách, kde samotné kamenité prostředí vytváří určitou bariéru. V Dolní Lhotě taky nikdo nepostavil hypermarket.

A podobně se chová i počasí. Citlivě se nám přizpůsobuje. Čekali bychom, že si půjde po svém, že se vykašle na nějakou globalizaci a postindustrializaci, že mu politické změny v Číně budou úplně lhostejné. Ale kdepak – ono reaguje i na nové čínské továrny a automobilový provoz v Počernicích. Na počasí a přírodu tak můžeme být právem hrdí, obojí funguje čím dál tím odpovědněji, čím dál víc se nám podobá. Jak to ten James Lovelock říkal, že *na přírodu si jen tak nepřijdeme, že skutečně zranitelná je jenom civilizace?*

Jak se Sibyla přestěhovala z Kúm do Beverly Hills

Moudré ženy – sibyly – představovaly v antickém světě jakési ženské protějšky starozákonních proroků. Nejslavnější ze sibyl sídlila v Kúmach u Neapole. Nabídla králi Tarquiniovi devět prorockých knih, ale ten se jí vysmál, tak spálila tři knihy a zbytek mu nabídla za dvojnásobnou cenu. Opět odmítl. Tak spálila další tři knihy a cenu opět zdvojnásobila. Přestal se smát

a za čtyřnásobek původní sumy koupil poslední tři knihy. Prorocké knihy obsahující v podstatě jednu poplašnou zvěst vedle druhé byly uloženy v Římě a pochopitelně přísně střeženy. Senátoři do nich směli nahlédnout jen při velmi závažné situaci, ale podle dochovaných zbytků si nemyslím, že by jim to k něčemu bylo. Knihy později shořely, ale jednotlivé výroky sestávající z kusých vět i celých básnických skladeb byly opět sebrány a uchovaly se do dnešní doby.

Sibylská proroctví se nejvíc blíží židovské apokalyptice, jejíž pozdní plod je *Zjevení sv. Jana*, které bylo po velkém váhání církevními otci zařazeno jako poslední kniha *Nového zákona*. V sibylských knihách i v tak bohatém žánru, jako je apokalyptika, jsou dějiny vnímány jako řetěz věků ukončovaných nějakou kosmickou katastrofou. Ve třetí knize tak čteme: „Nebeská klenba na božskou zemi seshora se zřítí. Ohnivé potoky potečou stále. Plameny prudkými sežehnou moře a sežehnou zemi. Rostaví nebeskou klenbu a nebude dne ani noci. Nebudou vidět už zářící dráhy nebeských těles... nebude jaro, léto a podzim.“ Či na jiném místě se objevuje tento silný obraz: „Nakonec zvedlo se nebe a setřásló bojovné hvězdy... s prudkostí zapadly do vod a oceán stal se jim lázní. Celá zem vzplanula od nich a obloha zůstala bez hvězd.“ Sibylské knihy znají i okamžik konce: „Naprosto zřetelně ti povím, jak poznáš znamení konce – až se na hvězdném nebi objeví za noci meče, prach seshora posype se dolů a sluneční svit vytratí se náhle...“

Nechme teď stranou okolnost, že popisy je dobře možné vztáhnout buď na sopečný výbuch, o které ve středozezemní oblasti nikdy nebyla nouze, nebo na pád meteoritu či komety. Meče na nočním nebi asi jsou ohnivé dráhy sopečných bomb či meteoritů, takže proroctví zde uvedená mohou být vzpomínkou na přírodní katastrofu, jež se již stala. Jenže, jak to že jsou nám tyto motivy tak důvěrně známé, jako kdybychom žili za časů krále Tarquinia? Kde jsme sibylské knihy poznali? No jasně, v televizi! Každý čtvrtý či pátý holywoodský film, který k nám přichází, je přeci o nějaké katastrofě – o sopce, která zničí město, o době ledové či stoupnutí hladiny světového oceánu. Kdepak, Sibyla nezemřela, jen se přestěhovala z jeskyně v Kúmách do vilky s bazénem na Beverly Hills. Přestala pálit filmové scénáře a žvýkat nezdravé řecké halucinogeny. Týká si s Tomem Cruisem a má nový chrup. Pochvaluje si, jak je apokalyptický žánr starý skoro tři tisíciletí najednou zase moderní. Na otázky o budoucnosti globální civilizace odpovídá s tajemným úsměvem, že sice žádná z civilizací, které znala, již neexistuje, ale také, že z každé tu něco zůstalo. Občas na večírcích v Pentagonu pronáší podivné výroky, které se pak ocitají v záhadných memorandech o konci světa.

Koda v Českém krasu. Krasové vyvěračky vynášejí rozpuštěný karbonát, který se na povrchu sráží v podobě porézních sladkovodních vápenců zvaných pěnovce. Pokud panuje dlouhodobé sucho, růst pěnovců se zastaví a na jejich místě se objeví půdní sedimenty. Profily těmito tělesy nás upozorňují na jeden rizikový faktor evropského prostoru – jsou jím občasná, dlouhodobá sucha.

Kolik bylo konců světa od sklonku poslední doby ledové před dvanácti tisíci lety, tedy v době, v níž se odehrával život většiny civilizací? Ani jeden, ale krizí a transformací bylo bezpočtu! Také slovo *svět* má dnes jiný obsah, než mělo za Řeků, pro které světem nebyl ani Peloponésos, ale většinou jen jejich domovská obec. Všechny přírodní katastrofy holocénu měly lokální rozměr – to znamená mohly zničit či rozvrátit území velikosti Francie anebo na dva tři bolestné roky otrást severní polokoulí, ale nikdy neznamenaly úplný konec časů.

Jak vypadá analýza klimatických rizik pro naše území? Především v celé střední a západní Evropě se mění směry větrů, a protože větry nosí vláhu, mění se i evropský hydrologický režim. Projevuje se to vysoušením jižní Evropy a zvlhčením severní Evropy. Léta bývají v průměru o něco teplejší a zimy o něco chladnější. Nejhorší vyhlídky z celé Evropy má středomořská oblast, kde se jednak výrazně zvyšuje počet tropických dní, jednak ubývá voda. Území České republiky však leží jako ten pověstný most mezi poli-

tickými i klimatickými systémy. Chvilí se tu přetahuje východní a západní a jindy severní a jižní proudění. Nefunguje tady žádný vyhraněný trend, a tak houby víme, zda v létě bude sucho nebo povodeň anebo nejdřív sucho a pak povodeň, či dokonce úplně obyčejný příjemný rok. Zkušený občan si již koupil holínky, kdyby pršelo, a na zahradě si hloubí studnu, kdyby náhodou pršet přestalo. Zvyšuje se nebezpečí silných větrů a bouří. Dalo by se říct, že koho to nezatopí v údolí, toho to jistě odnese na kopci. Na nás ve střední Evropě se nejspíš nechystá žádná klimatická katastrofa, ale jen špatně odhadnutelná a silně rozkolísaná budoucnost. Nic pro sibylu.

Ale ona přeci žije déle, než kam sahají naše životy. Co se s klimatem děje v měřítku staletí a tisíciletí? Analýza jednotlivých vrstev usazených hornin ukazuje několik znepokojivých rysů. K nějaké větší a často náhlé klimatické změně dochází každých patnáct set až dva tisíce let. Ve střední Evropě občas přicházejí sto až dvě stě let trvající suchá období. Neznámá to, že zahyneme žízni, ale že vody bude o dost méně. Dokonce i obilí, jež kdysi bývalo stepní travou, se urodí – to jen sklizeň bude víc připomínat skutečný boj o zrno než šťastné dožínky. No a pak tu vždy hrozí neodhadnutelná kosmická či vulkanická katastrofa podobná té, která před rokem 1200 před Kristem rozvrátila Středomoří. Jenže ta je doopravdy vzácná.

To já kdybych byl sibyla, tak bych uměl vykreslit úplně příšernou budoucnost, ve které si zastavíme tu nejurodnější půdu těmi nejošklivějšími stavbami, porodnost automobilů bude větší než dětí, psi se už nikdy nebudou jmenovat Alík nebo Punťa, ale jen Theo nebo Jakub a nejvíc spokojené budou krávy, protože budou šílené. Jenže jak to znám, tak nás – lidi lačnické po holywoodských katastrofách život zase převez, léto bude hezké a na podzim opět budeme nosit domů košíky plné hub.

Stoleté katastrofy

Co má společného velká česká povodeň z roku 2002, lesní polom v Tatrách a tsunami v Indonésii koncem roku 2004? Určitou sílu živlů, nečekanost a taky zhruba stoletou periodu. Poslední skutečně velké povodně zpustošily říční nivy v letech 1872 a 1890. Velké polomy byly na více místech tehdejšího Československa zaznamenány ve 20. letech minulého století. Neobvykle velká vlna tsunami udeřila po výbuchu Krakatau v roce 1883 na pobřeží Indického oceánu a zahubila přitom asi třicet šest tisíc lidí, což by zhruba odpovídalo dnešnímu čtvrt milionu obětí při předpokladu, že na pobřeží tehdy žilo pětkrát či sedmkrát méně domorodců a skoro žádní Švédí.

V krajině i ve světě máme viditelné jevy nad hladinou a podivné jevy pod hladinou, které se jen občas přihláší. Celá řada krizí a přírodních katastrof má dejme tomu stoletý cyklus, takže se najednou odněkud vynoří to, co tady bylo vždycky, a my zíráme jako súvy.

Nejzáhadnější rysy mají polomy v Tatrách. Slováci, kteří historicky vždy žili mimo těch pár větších či středních měst, se nedokáží identifikovat s Bratislavou, tím nejméně slovenským městem, ale vždy spíš s řekami, jako je Váh, vrchy jako Kriváň či Sitno anebo jeskyněmi a širými hvozdy. Vysoké Tatry mají pro Slováky stejně velký symbolický význam jako Hradčany s Karlovým mostem pro Čechy. Citový náboj je něco, s čím sdělovací prostředky rády pracují. Osud Svatovítského chrámu anebo Vysokých Tater je téma, které hýbe národem. Čím hůř, tím víc novin se prodá. Ve skutečnosti polom v Tatrách, jakkoliv vypadal na obrázcích děsivě, zasáhl jen 4 % území národního parku. Většina porostů, které na čas zlikvidoval (protože v příšeří lesa jsou již připraveny semenáčky, které rychle vystřelí vzhůru), byla tvořena málo kvalitním pěstovaným lesem, se kterým by stejně bylo nutné už brzy něco dělat.

Slovenské lesní závody mají zajímavou zkušenost – když je polom, tak zbohatnou. Mohou dostat dotace na boj s lesními škůdci, mobilizovat síly, těžít dřevo a prodávat jej s mnohem menšími omezeními než za obvyklého stavu a navíc vystupují jako zachránci lesa, což se jim normálně stěží stane. Ptáci a zvěř mají polomy rádi, lépe se v nich skrývají a na uvolněných plochách naleznou více potravy. V hromadě vývrátů i medvěd radostně upadne do zimního spánku. Navíc z přírodního hlediska se zdá, že stejný mechanismus, který tento typ lesa – původně přirozenou smrkovou monokulturu – zničil, jej i vytvořil. Smrkový les funguje na Šumavě i v Tatrách tak, že pod vzrostlými stromy se krčí drobné smrčky, které mohou být i přes malý vzrůst desítky let staré. V okamžiku, kdy padne starý strom, vyčítí příležitost a velmi rychle začnou růst. Zastíní ostatní, pomaleji rostoucí stromy a ovládnou pole. Kdybych chtěl v pásmu kolem 800–1000 metrů nad mořem uměle vytvořit smrkovou monokulturu, možná by stačilo poslat tam jednou za sto let obrovskou bouři.

V podstatě to znamená, že to, co vnímáme jako národní katastrofu milovaných Tater, je bolestivá, ale nezbytná epizoda jejich života. Pokud bychom to s tatranským lesem mysleli upřímně, měli bychom být rádi, jak pěkně zmlazuje, z profesionálního hlediska si hlídat přemnožení škůdců a zkusit nechat co největší plochy polomů přirozenému vývoji k pralesu. Protože kde začíná prales? Tam, kde v nesterajnovém porostu musí noha poutníka překračovat padlé velikány, což jde lesnímu úřadu silně proti srsti.

A jak je to s tsunami? Za poslední století Japonsko postihlo asi 150 tsunamí a asi 20 z nich způsobilo ztráty na lidských životech. V Indonésii za stejnou dobu pozorovali 34 vln přinášejících smrt. Na západním pobřeží USA je od roku 1700 zaznamenáno 200 tsunamí. Nejvíce postiženými oblastmi je Havaj a tektonicky neklidná Aljaška. V oblouku Aljaška–Aleuty dosahu-

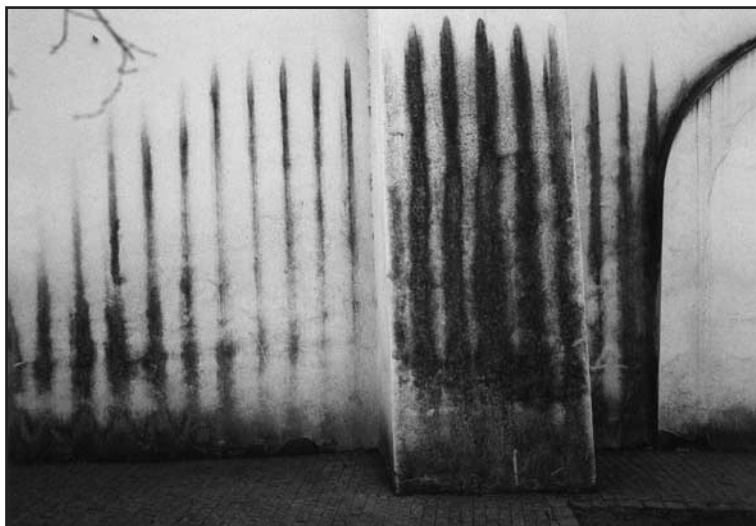
je pravděpodobnost, že bude tato oblast před rokem 2008 zasažena zemětřesením o síle 7,4 či vyšší (a tím pravděpodobně i tsunami), vysokých 84%. Podobně je 35% pravděpodobnost, že větší zemětřesení a tsunami zasáhne v časovém horizontu dalších třiceti let jižní Kalifornii. Pokud se na něco můžeme spolehnout, tak že během dalších zhruba sto let bude zase nějaká velké tsunami v Pacifiku či Indickém oceánu, nějaká další povodeň v Čechách či na Moravě a pár velkých polomů ve střední Evropě.

Co by mohly tyto lokální katastrofy znamenat v globalizovaném světě? Tsunami na západním pobřeží USA možná položí velké pojišťovny a s nimi provázané banky, zahýbá kurzem dolaru, a tím i světovou ekonomikou. Zemětřesení v Kalifornii může způsobit pád velikána typu Silicon Valley a jako v Tatrách nastartovat růst drobných, zatím neviditelných „semenáčků“ nových malých firem třeba v Číně. Jakákoliv epidemie kdekoli na světě změní mapu turistického průmyslu. V takto propojeném světě se lokální krize stávají hrozbou i příležitostí. Velký polom je za dveřmi, ale malé stromky už také trpělivě čekají.

Obchody s virtuální vodou

Když se říkalo, že první televizor na světě vymyslel ruský mužik Televizorov, když poprvé přenesl obraz z místnosti do místnosti. V klimatologii a vědách o životním prostředí se často používá anglické slovo *teleconnection* – slovo „tele“ znamená dálkový a celý výraz označuje dálkový přenos. Příkladem takového sice sporného, ale zajímavého přenosu byly až do počátku 90. let české oxidy síry, které prokazatelně ovlivňovaly kvalitu vody ve skandinávských jezerech, a dokonce se uvažovalo o tom, že by mohly mít vliv na sílu indického monzunu. Jiný důležitý příklad dálkového přesunu představují větrné bouře a tornáda. Nejedná se jenom o škody, které působí, ale silná bouře rozhodí ve střední Evropě semena, která pochází třeba z jihu Itálie. To pravděpodobně mělo obrovský vliv na šíření lesa na sklonku poslední ledové doby. Les normálně postupuje velice pomalu. Strom musí dorůst určité velikosti a shodit o kousek dál semena. Někdy semena pomohou přenést veverky, jindy ptáci, ale pokud třeba tornádo zaseje lesní ostrůvek o stovky kilometrů dál někde v oteplující se tundře, kontinent zaroste mnohem rychleji.

Dálkové spojení je nejenom věcí přírody, ale také zahraničního obchodu. Nikdy v historii lidstva nebylo tak laciné převézt obrovské náklady z jednoho kontinentu na druhý. Některé důsledky jsou až iracionální – jehněčí

Pro různé krize a katastrofy je charakteristický určitý dlouhodobý cyklus, jako by bílá zeď obvyklého života byla tu a tam přerušena náhlou změnou. Lhostejnost jako funkce vzdálenosti.

z Nového Zélandu je u nás lacinější než jehněčí ze Slovenska a jablka je možné dovážet až třeba z Argentiny. Svět si vyměňuje velké objemy zboží, ale za ním se skrývá např. spotřeba energie, množství odpadu, které při výrobě vzniká, a také množství vody. Na výrobu jednoho kilogramu obilí potřebujeme jeden až dva kubické metry vody. Jeden kilogram sýra nás stojí pět kubíků vody a na kilogram hovězího se spotřebuje dokonce šestnáct kubíků vody!

Amerika vyvážející obilí nebo Argentina exportující hovězí vlastně skrytě přemísťují virtuální vodu. Z dlouhodobého hlediska se nejspíš jedná o špatný obchod, protože zásoby podzemní vody nejsou nevyčerpatelné a pomalu, rok po roku, se zmenšují. Pokud spočítáme celkové množství virtuální vody, se kterou se na světě obchoduje, bude se jednat o celých 15 % veškeré lidmi spotřebované vody. Některé státy jako třeba Čína mají vyrovnanou bilanci, jiné jako třeba Jordánsko dováží asi 70 % virtuální vody. Největšími exportéry virtuální vody jsou USA, Kanada, Austrálie, Argentina a Thajsko a naopak nejvíc vody dováží Itálie, Jižní Korea a Holandsko. 67 % virtuální vody se vyváží ve formě obilí, 23 % jako maso a jen 10 % v podobě průmyslového zboží.

Posledních deset let patří mezi klimaticky nejvíc anomální roky několika posledních staletí. Srovnáme-li úbytky či nárůsty srážek za tuto dobu na všech osídlených kontinentech s dlouhodobým klimatickým průměrem, pak množství vody, které příroda přidala či sebrala lidem, zhruba odpovídá zahraničnímu obchodu s virtuální vodou. Situace však není tak zlá, jak na první pohled vypadá – velké množství virtuální vody směřuje v podobě potravinové pomoci do subsaharské Afriky, kde poněkud vyrovnává suché roky. Na druhou stranu zemědělské oblasti USA, které do značné míry závisí na podzemní vodě, vyváží s vidinou krátkodobého zisku víc virtuální vody, než si mohou dlouhodobě dovolit.

Případ virtuální vody však přeci jen klade jednu důležitou otázku: jaké další virtuální veličiny se vlastně skrývají za mezinárodním obchodem? Dětská práce, zaměstnanost a sociální smír nebo naopak vykořisťování chudých Číňanů ve vnitrozemí? Dovážím lidské štěstí anebo neštěstí? Ničím cizí zemi nebo jí pomáhám? Argentinský vývozce jablek zcela určitě dbalé zahraniční firmy si pomalu a váhavě dávají vypracovat ekologické a sociální audity svých výrobků, aby měly představu, co vlastně způsobují. Mytický Televizorov to měl jednodušší, přenášel obraz na krátkou vzdálenost a věděl, že nakonec v původní místnosti bude o ozdabu méně a ve druhé o obraz více. Nejspíš nejsme ani nijak zvlášť necitelní a krutí, jen se někde v České Lípě při koupi vietnamských cviček těžko odhaduje, jaký má tento čin dopad ve vesnici na předměstí Hanoje. Lhostejnost je nakonec jen funkcí vzdálenosti.

Krajina živlů

Minulou sobotu jsem byl pozván ke Karlovi. Karel nepochází ze Země, ale z nějaké jiné planety, nejspíš dokonce galaxie. Možná by bylo správnější říct, že část jeho bytosti je utvářena z jiného materiálu než pozemského. Je to podobná situace jako třeba mezi pěstiteli orchidejí – jsou nejenom lidmi, ale částí bytosti jsou také orchidejemi, stejně tak i fanatičtí sběratelé vltavinů mají v sobě cosi z meteoritu a hledači achátů jsou vnitřně žilkovaní. Funguje to i naopak – šimpanzi mají možná blíž k lidem než ke zvířatům a náš kocour? Vyčítavě se na něj občas dívám a říkám mu: „Ty rozmazlená potvoro, ty že jsi predátor? Vždyť se chováš jako prvorepubliková panička!“

Karel měl závislost na alkoholu, ale pak se nad ním objevilo bílé světlo a nějaký hlas mu řekl, že když toho teď nechá, tak nebude mít žádné

následky. Nechal toho, sám od sebe, bez léků a procedur. Sedl si za počítač a začal sledovat činnost Slunce ve všech dosažitelných spektrech, tak jak je v reálném čase zprostředkovává družice Soho. Červené, zlatavé, astrálně modré a nazelenalé obrazce různých spekter se neustále proměňují. Na Slunci mrkají oka slunečních skvrn, Slunce do dálky vysílá oblouky plynů, jež se někdy podobají srdci hvězdy. Občas přes sluneční kotouč prolétne droboučká kometa anebo tmavá tělesa podivně pravidelných drah. To pak Karel řekne: „Zase jeden kosmický koráb, který NASA zapomněla vystřihnout.“ A dodá: „Slunce je hrozně živé, je tam mnoho druhů bytostí, ale na Zemi jich je víc.“

Nemyslím, že na tomto místě je nutné s ním nějak zásadně polemizovat. Důležitější je něco jiného. Především prosté pozorování, že pro někoho je krajinou jeho srdce vrstva turbulentní žhavé plazmy na povrchu Slunce. (Jen si to představte!) Druhá věc je ta, že Slunce je pochopitelně příroda podobně jako pouzdránská step nebo lužní les, ale myslíme na ně jiným způsobem, pokud vůbec. Jsou lidé, kteří se částí své bytosti vztahují k reálným místům, a lidé, kteří se vztahují k dějům, živlům a fenoménům.

Sám vůbec nevím, zda nějakou krajinu svého srdce mám. Víím, že k životu potřebuji pískovce, vápence a žulu, a že když jsem příliš dlouho na vápenci, tak se mi zasteskne po žule. Jiní lidé podobným způsobem vnímají květnatou bučinu anebo krasovou step. Jsou lesy, kam chodí častěji, ale to je proto, že taková místa jsou blíž. Ve skutečnosti je krajinou jejich srdce určitý ekosystém či biotop. U vesmířana Karla to je Slunce, ale to je extrémní příklad, jemuž se podivujeme. U botanika Karla by nám vůbec nepřišlo, že miluje horské louky Velké Fatry. Jeskyňáři mají oblíbené jeskyně, ale jedná se jim spíš o podzemní prostor obecně a je vcelku druhohradé, jestli je ve Slovenském krasu nebo na Krymu.

Dokonce si myslím, že člověk by neměl setrvávat celý život v jedné krajině či u jednoho biotopu. Christian Norberg-Schulz popisuje, že mladý člověk potřebuje romantické krajiny hor, kde energie proudí a člověka stimulují. Dospělý Středoevropan se nejspíš nalezne v klasické kulturní krajině – lesík na kopci a cesta v poli. Někteří ke stáru dospějí ke kosmickým krajinám, jako je Pálava nebo České středohoří, kde je obzor vysoký a plný hvězd. Psal jsem nedávno jednu kapitolu do připravované knihy o vodě, kterou sestavuje známý astronom Josip Kleczek, jehož celoživotním údělem bylo právě Slunce. Vzpomněl jsem si na živlový svět středověku a na fontánu od Agama, v níž mezi mírně přepadajícími vodními vlnami vyšlehuje plamen. Zaujalo mne a dojalo, jak člověk, který celý život zacházel s živlem ohně, si doplňuje a zaobluje osobnost živlem vody. To je známka života a důkaz toho, že existuje i na Zemi.

Někdo se vztahuje k místu, jiný ke stromu.

Létat ve snu a snít v letu

Noviny mají tu vlastnost, že z každé triviality vytvářejí událost, která je však další den převrstvena jinou událostí. V případě rorýse obecného (*Apus apus*), který byl zcela demokraticky – být za nízké účasti veřejnosti – zvolen ptákem roku 2004, je naopak nutné veškeré zprávy o tomto pozoruhodném tvorů spíš bagatelizovat, aby čtenář nebyl šokován, s kým že to vlastně ve městě žije, a nepřemýšlel, zda se jeho chování dá vůbec vtěsnat do stanov Evropské unie.

Rorýs a holub jsou jediní dva úzce synantropní, tedy na člověka vázaní ptáci. Rorýs je malý a lehký a na rozdíl od těžkopádného holuba se dokáže pohybovat rychlostí až kolem 150 km/hod. Jen se mihne, a ještě si u toho píská! Radarová měření opakovaně potvrdila, že rorýsi jsou schopní za letu i spát. Pravidelně vylétávají do výšek až kolem tří kilometrů, pak upadnou do mikrosnánku, přestanou hýbat křídly, snáší se dolů, ale nad zemí se včas probudí, protože vypnou jenom polovinu mozku. Druhá polovina je zatím ve spánku hlídá, což je při střemhlavém letu k zemi více než moudré. Pravda, někdy to nestačí a octnou se v turbině motorového letadla, ale na druhou stranu při počtu u nás žijících asi sto padesáti tisíc rorýsů je srážek s letadly mnohem méně než kolizí na dálnici do Brna. No a pak zase vystoupají nahoru a trochu si zdřímnou. Zatímco někteří lidé létají ve snu, tak rorýsi sní v letu.

Nalétají toho asi tolik jako středně zkušený pilot letecké společnosti – necelých tisíc kilometrů denně, kolem dvou set tisíc kilometrů ročně! Na zimoviště létají dál než ostatní ptáci – až do Jižní Afriky. Rorýsi zvláštním způsobem shánějí materiál na stavbu hnízda – v letu. Mohlo by se nám zdát, že ve městě, kde tu a tam spadne cihla či taška ze střechy, se jim staví poměrně dobře, ale kdeže – oni sbírají různá vlákna, stébla, lístečky, dokonce kousky balonků a igelitových pytlíků a dělají si z nich plochou kupičku, do které sami klade dvě tři (za špatného počasí jenom dvě) vajíčka.

Mláďata krmí rovnou potravními peletami. Ve vzduchu nachytají pavouky a různý hmyz, smísí je se slinami do kuliček, které mohou obsahovat neuvěřitelný počet až pěti set kusů hmyzu, a jimi krmí mláďata. No jo, ale co když prší a déšť vymyje všechny broučky? To pak mladí rorýsi upadnou (na rozdíl od lidského mláděte) třeba na týden do zvláštního druhu spánku, při kterém nemusí jíst. Pak vysvitne sluníčko, obloha se jen začne hemžit hmyzem a rorýsi okamžitě ožijí. Oni vlastně na našem území tráví jen tak tři měsíce do roka a velmi záhy, již na počátku srpna, zmizí do světa jako téměř absolutní bezdomovci, kteří vzduch potřebují víc než pevný domov. Rorýs je něco jako tuzemský kolibřík, s nímž je ostatně blízky příbuzný. Nožičky téměř nepoužívá, ale krátkým ostrým zobákem nebo

drápky se dokáže „zaháčkovat“ nejenom na kůře, ale i na stěně domu. Na zemi se spíš plazí, než aby pořádně chodil.

Rorýs socialistického režimu žil v historickém centru Prahy a dalších měst, ale kapitalistický rorýs se přestěhoval na sídliště. Rorýsi vyhledávají různé štěrby na půdách a věžích, kterých bývalo v zanedbaných historických budovách víc než dost. Ale dnes jsou kostely a domy opraveny a je kolem nich pořádný ruch. Rorýsi se proto stěhují do větracích šachet panelových domů. Má to jeden problém – při zateplování domů jsou větrací otvory zaslepovány. V různých státech Evropy bylo proto vyvinuto několik postupů, jak rorýse na sídlištích udržet, například v truhlících na květiny, které mají zvláštní duté stěny. Pokud si totiž zvyknete na pohvizdování rorýsů a ušlechtilou křivku jejich rychlého elegantního letu, pak vám bez nich začne v životě něco scházet.

Od rorýse je jenom krok k několika závažným otázkám. První by mohla znít: O jakém výseku světa nás noviny vlastně informují? Možná bychom se také mohli ptát, proč mravencům, kteří jsou přece důležitější než dejme tomu ministr vnitra, není ve zpravodajství veřejnoprávní televize věnován adekvátní prostor. Koneckonců vlády odcházejí, ale rorýsi i mravenci bohudík zůstávají.

Právo na krajinu

Právní systém většiny evropských zemí odráží středověké pojetí země či krajiny. Země nebyla stvořena člověkem, ale bohem, a proto ji člověk nemůže vlastnit, ale může využívat jejích plodů. Proto smíme chodit i do lesů, které nevlastníme, a sbírat tam houby a borůvky. A když je po sklizni, můžeme se docela volně procházet po cizích polích, pokud nejsou oplocená. Země patří bohu, ale úroda člověku. To je určitá svoboda, kterou třeba v USA skoro neznají. Bůh stvořil zemi i se zvířaty, ptáky, a dokonce ložisky nerostných surovin, které potřebujeme využívat. Český horní zákon podobně jako většina podobných právních předpisů proto rozeznává nerosty nevyhrazené, jako je písek, které může kopat každý (není-li to v rozporu s jinými zákony), a nerosty vyhrazené, jejichž využívání patřilo panovníkovi nebo později státu. Panovník není totiž soukromá osoba, ale vládne z vůle boží a nějak zastupuje pánaboha i v takových záležitostech, jako je honitba a těžba zlata či stříbra.

Naproti tomu v anglosaském pojetí patří pozemek až do stále se zužujícího horkého hranolu ve středu země jenom vlastníkovi, který v hrani-

cích svého pozemku může těžit cokoliv a občas i čerpat jakékoliv množství ropy či podzemní vody bez ohledu na sousedy. Pohyb cizích osob je silně omezen nebo zakázán.

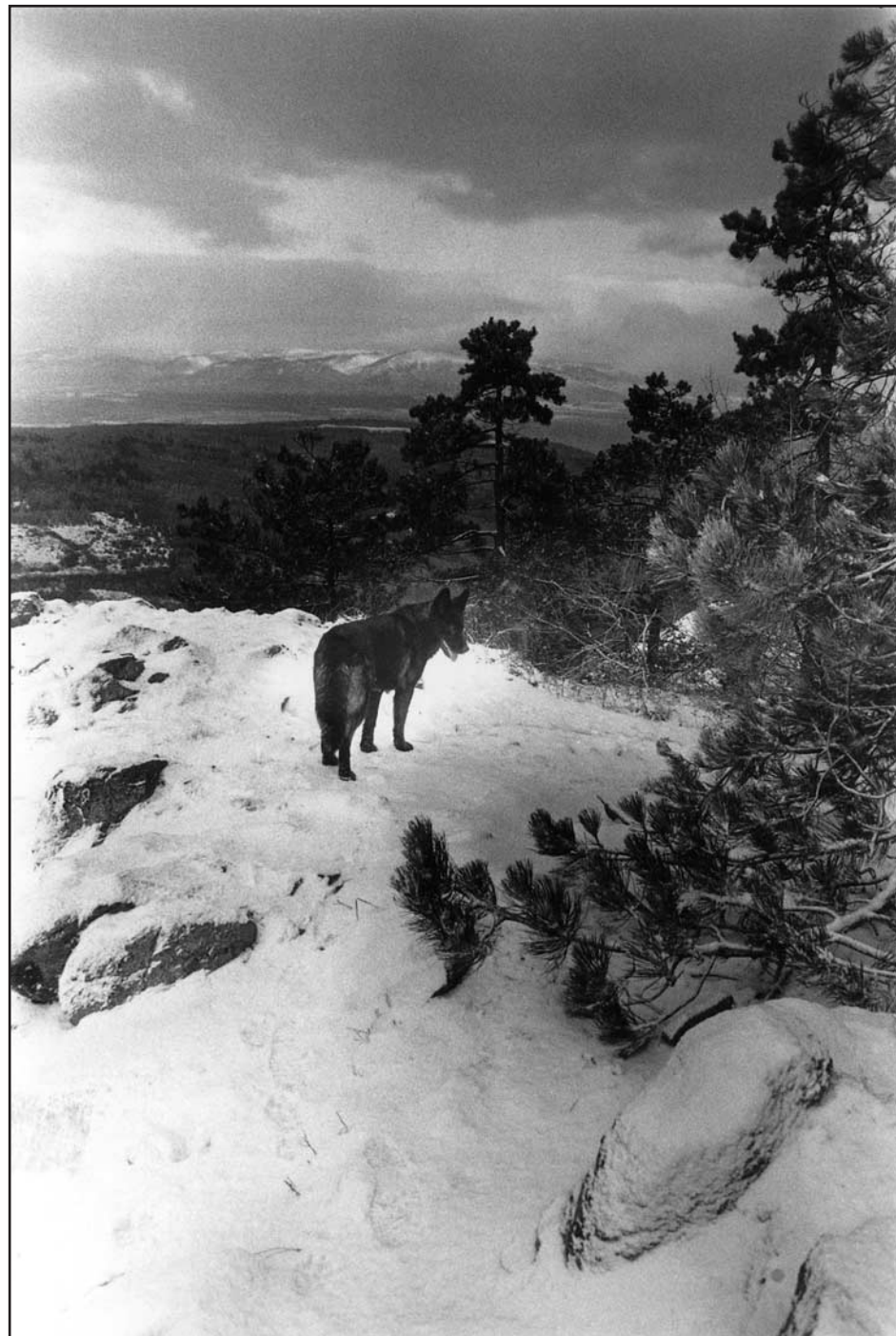
Česká republika podobně jako většina postkomunistických zemí se ještě plně nenaučila rozlišovat mezi obecním a soukromým. Především režim kladl nepřiměřený důraz na ochranu socialistického vlastnictví, ale kyvadlo změn se od té doby zhouplo do jiné krajní polohy, kterou je ochrana soukromého vlastnictví. Všimněte si, jak neběžné a nepopulární je v této době zastávat se obecných zájmů, ale jak časté a „normální“ je hájit zájmy své anebo určité ekonomické či politické skupiny. V tomto pojetí se obecné a socialistické jeví jako stejné zlo.

Koncem léta 2004 vystoupil Klub českých turistů ve spolupráci s celou řadou dalších organizací, jako jsou rybáři, ornitologové a myslivci, s kampaní Právo na krajinu, kterou označuje jako důsledně apolitickou a nezáměřenou proti soukromým vlastníkům. Jedná se o to, že mnozí soukromí vlastníci zakazují používat veřejných cest protínajících jejich pozemky anebo oplocují své parcely až k řece, aniž by bylo možné projít po jejím břehu. Síť cest v krajině tak řídne, nejenom protože mnoho polních cest není využíváno a zarůstá, ale také pro sobectví soukromých vlastníků rušících historické právo na cesty.

Při četbě starých letopisů sebraných třeba Zikmundem Winterem neustále narážíme na tahanice o právo používat veřejné cesty. Zdá se, že i část městských průchodů či pražských pasáží původně představovala veřejné cesty či chodníky, které bylo nutné zachovat i po výstavbě nového většího domu. Malé dějiny posledních několika staletí, kdy se prostor města či krajiny začal stávat hodnotou, jsou plné sporů o veřejné cesty, které si někdo chce přivlastnit. Na první pohled to tak nevypadá, ale právo používat cestu je už staletí jednou ze základních občanských svobod. Problém je ten, že pokud se veřejných cest – jak se u nás děje právě v tomto desetiletí – skoro nikdo nezastává, tak cesta a s ní i paměť zanikne.

Jeden z klíčových pojmů posledních let se stala kvalita života. Používá se pro srovnání výhod či nevýhod různých států či míst. Existuje několik různých metodik výpočtu kvality života, které vesměs operují s podobnými pojmy, jako je dostupnost lékařské péče, kultury a vzdělání, výše příjmů, psychologický stres, kvalita životního prostředí i něco, co můžeme označit jako právo na přírodu a krajinu. Ke kvalitnímu životu patří

► Před Vánocemi putujeme na jednu z nejkrásnějších českých hor – na Bořeň u Bíliny, kterou kreslil i J. W. Goethe. Cestou se k nám přidává velký černý pes, který je na většině fotek buď rozmazaný, nebo naopak zářivý a na něhož nemůžeme zapomenout.

nejenom teplá voda, ale také možnost pozorovat sýkorky nebo se projít do přírody.

Když se zeptáte lidí, co nejlepšího v životě prožívají, tak to kupodivu nemusí být stresující dovolená někde na pláži, ale večerní procházka se psem do místního lesíka. Houby nesbíráme z hladu, ale pro radost, a i když nic nenajdeme, mnoha lidem stačí ten pocit, že byli v lese. Podobně ani většina rybářů není nějakými lovci, ale mají rádi řeku a klid jihočeských rybníků. Právo na krajinu a přírodu je kupodivu něco bližšího a přirozenějšího než právo cestovat do cizích zemí. Jak velký by nastal poprask, kdyby některá z evropských zemí zakázala svým občanům cestovat třeba do Asie či Afriky, ale s jakým klidem přicházíme o právo projít se kolem řeky. Zkuste si to třeba na Berounce nebo na dolní Sázavě! Je to složitější a možná i nebezpečnější než cesta do Lhasy či Káthmándú.

Venkov podle Blažka

Tato stať je vzpomínkou, přehledem názorů a jistým druhem nekrologu za sociálního ekologa Bohuslava Blažka, který zemřel doma dne 20. listopadu 2004 v 19.09. V průběhu posledních deseti let jsme se občas potkávali – v Průhonicích na konferenci o krajině, v Jičíně při plánování města či naposledy koncem léta 2004 v Horažďovicích na studentském workshopu Symbiosis zaměřeném na zlepšení funkce a obrazu města. Považoval jsem jej za „šídlo v pytli“. Někdy byl nepříjemně bodavý. Při posledním setkání jsem to nevydržel a říkám mu: „Pane doktore, ty vaše špinavý sociologický triky si nechte na pana starostu!“ Bohuslav Blažek se totiž nejlépe cítil v centru nějakého společenského dění, nejčastěji nějaké nevyslovené místní tenze. Provokoval lidi, vyhmatával konflikt, ale pak s ním dovedl pracovat. Jakmile zasekl udičku, změnil se v usměvavého muže vlídných kompromisů. Kdybych jej měl označit podle vzoru „malý velký muž“, nazval bych jej „laskavým zlobným mužem“. Obojí však pramenilo v jakési dobré víře, že o svět je nutné usilovat a starat se.

Jeho hlavním tématem byl český venkov. Říkal: „Město je rychlé a chaotické, má památky a dějiny. Venkov je pomalejší a je víc součástí krajiny. Městské památky se dají obnovit, ale obnova venkova není návrat k nějakému datu, ale k základnímu principu bytí venkova, a tím je neustálé obnovování sebe sama. Obnova ve venkovském smyslu je provedena tím lépe, čím méně odborníků na obnovu venkova se jí účastní. Dějů se totiž ujímá samotný ekosociální systém, což je příroda s lidskou spoluúčastí.

Obnova města je něco jako pěstování anglického trávníku, který je nutno sekat každý týden. Horskou louku však kosíme jednou za tři měsíce.“

Bohuslav Blažek ve svých pracích neustále vyvažoval onu přírodní a sociální složku. Upozorňoval, že venkovský člověk se sice přiblížil městu, ale platí za to tím, že z udřené, ale svobodného člověka, který se sám rozhoduje o své práci, se stává z pohodlný a zlohostejný otrok. Ze soběstačného venkova se stává zproletarizovaná městská periferie, která je na městu závislá. Hlubším významem obnovy venkova není návrat k folklóru nebo tradiční architektuře, ale k tomu, že venkovští lidé rozuměli přírodě a určitému svému kulturnímu světu. Duch venkova nepřežije tím, že se stane památkou udržovanou pro návštěvníky z města.

Folklór je především proces vzniku a zanikání, je to kreativní hra, jejíž podmínky se neustále proměňují, ale určitě to není Erbenova či Sušilova sbírka národních písní. Hrubé zásahy do života mají větší dopad v pomalém venkově než v proudu městských změn. Blažek říká, že město je ideálním prostředím pro sběračské šmejdlíky i tuláky bez domova, zločince i policisty, geniální organizátory i nepraktické snílky, ochutnavače novinek od lahůdek po náboženství, ale venkov je prostředím pro ty, kdo chtějí být spoluautory své zahrady i svého domu. Pro ty, kdo chtějí do hloubky poznat a posléze střízlivě a věrně milovat jedno místo, kdo svou hospodářskou nezávislost jistí vztahy založenými na směřné a vzájemném obdarovávání.

Venkov a město nejsou protikladné dobro a zlo, ale jsou možnostmi volby pro různé lidské typy, pro různé generace a talenty. Ošidit lidstvo o tuto možnost volby znamená mimo jiné ublížit velkému okruhu lidských nadání. Bohuslav Reynek prý jednou řekl: „Město – tam bych přišel o duši.“

Za Rakouska-Uherska a první republiky bylo na venkově neuvěřitelné množství spolků a také silná agrární strana. To mělo za následek, že venkovu nechyběli jeho přirození mluvčí. Venkov měl své politiky, statkáře, novináře i básníky. Rurální tematika byla stejně důležitá jako urbánní. Venkované se přes veškerý posměch o slámě čouhající z bot uměli obhájit a být předmětem určitého obdivu. Má se vzhled našeho venkova regulovat nějakými vyhláškami? Bohuslav Blažek byl přesvědčen, že ne. Venkov nepotřebuje vyhlášky upravující venkovský styl, ale moudré místní zkušenosti, schopnost selského rozumu přímo vidět problémy každodenního života. Venkovský způsob je velké téma Evropy a možná klíč k jejímu porozumění. O francouzském venkovu se moudře říká, že je to *France profonde*, hluboká Francie. Rádi bychom se dožili toho, že i my budeme mít ve všech tak pozoruhodně rozrůzněných venkovech Čechy hluboké.

Venkov umí být co nejvíce nezávislý na civilizaci a kultuře, město chce být co nejvíce nezávislé na přírodě. Není šťastné tyto dva vyhrčené způsoby

byť slévat do jednoho mezistavu. Existuje-li něco jako česká národní povaha, pak k ní patří schopnost a chuť pobývat zároveň v těchto obou světech a jeden doplňovat druhým. Orální kultura založená na předávání autentických osobních svědectví je na našem venkově dodnes významnou protiváhou médií a vytváří jakési duchovní zázemí, které venkovanům umožňuje jejich vnitřní odstup vůči médiím.

K jedinečnému půvabu venkova patří, že neokouzluje geometričností tvarů a technickým finišem povrchů, které neumějí stárnout, ale přírodě blízkými tvary a povrchy, které se mění v rytmu dne a roku, a dokonce stárnutím nabývají nových půvabů. Péče o kulturní dědictví se v Evropě nechápe jen jako zachování věcí, ale i jako kontinuita činností a významů s nimi spjatých.

Když hodnotíme zisky a ztráty let po sametové revoluci, tak v politickém hlaholu a kontrahlaholu přehlédneme jednu podstatnou věc. Za tuto dobu si řada intelektuálních disidentů minulého režimu dokázala vypěstovat své následovníky. Někdy na samém počátku v roce 1990 stály osobnosti jako Zdeněk Neubauer, Petr Vopěnka, Zdeněk Kratochvíl či právě Bohuslav Blažek jako v podstatě velcí osamělci. Jenže za ty roky vychovali celé generace žáků, sepsali řadu knih, pronesli stovky veřejných přednášek. Je to velmi nenápadný proces, jehož plody „mírné, ale hluboké alternativy v mezích zákona“ teprve budou v dalších desetiletích dozrávat. Z díla Bohuslava Blažky mám stejný pocit jako z tónu, který teprve dozrívá a možná se ani nevytratí úplně, jen se v dílech následovníků změní v jinou dobrou hudbu.

Nebyl jsem na Blažkově pohřbu, neznám pozadí jeho smrti. Bylo mi však řečeno, že o své nemoci i konečné diagnóze věděl a že umíral smířeně a radostně. Rád bych věřil, že si to umírání tak trochu užíval. Málo se ví, že jako mladý muž byl zasažen českými vizionáři Bílkova a Březinova rodu. Bylo v něm něco z březinovského pocitu „hvězdných dálek a bratrských hlasů“, z Bílkových herezí i vzpurnosti Josefa Floriany. Řekl bych, že se těšil na dobrodružství, až překročí řeku smrti a na vlastní oči zjistí, co je na druhém břehu. Něco ve smyslu Bílkova dřevorytu *Tušení světelných záplav*.

Několik hodin před smrtí řekl: „Po dlouhé době mě napadá, že Ninive... Lidé usmívající se. Návrat k dobru. Slast jako cesta vedoucí k usměvavosti. Možná, že už tam jsem.“ Nevím, proč myslel na veliké Ninive chráněné bohyní Ištar a za častých povodní Tigridu obklopené jezerem vod. Město strážené obrovskými sfingami a obsahující jednu z největších knihoven starověku. Napadá mě, zda pro něj mohutné Ninive nemohlo být předobrazem ráje, který je v podobě města na freskách v ambitech Emauzského kláštera. Bohuslav Blažek by se v bezkonfliktní ráji nejspíš nudil, anebo by z něj byl vyloučen pro neustálou konstruktivní kritiku andělských ků-

rů, a tak si snad vybral ráj podle svého – dávné Ninive leží před branami současného Mosulu v Iráku těchto hodně složitých dní roku 1 po invazi. Poslední věc, kterou snad smím (zcela výjimečně) dodat, že v noci po jeho smrti se mi zdál sen o černých krajích kladených na katafalk a cítil jsem velký smutek. Nic víc nevím.

Mýtina bohů

David Herbert Lawrence (1885–1932) je velmi známým autorem několika hlubokých románů s erotickým nábojem (*Synové a milenci* a další romány), ale u nás téměř neznámým básníkem a esejistou. Znalci oceňují jeho cestopisné črty, jako jsou *Etruská místa* anebo *Moře a Sardinie*. Málokdy jsem četl něco pronikavějšího o americkém duchu než ve slavné knize s nenápadným názvem *Studie z klasické americké literatury* (1924). V kapitole o Benjaminu Franklinovi čteme:

Věřím tomuto: že já jsem já.

Že moje duše je temný les.

Že moje poznané já nikdy nebude ničím víc než jen malou mýtinou v lese.

Že bohové, zvláštní bohové, vycházejí z lesa na mýtinu mého poznaného já a zase se vracejí zpět.

Že musím mít odvahu nechat je přicházet a zase odcházet.

Že nikdy lidstvu nedovolím, aby mi něco namluvilo, a že se vždy budu snažit bohy v sobě a v jiných mužích a ženách poznat a naslouchat jim.

V *Etruských místech* napsal:

Zahrada muzea ve Florencii je ohromně instruktivní, když chcete přednášku o etruských předmětech. Ale kdo chce přednášku o zmizelých národech? To, co chcete, je kontakt. Etruskové nejsou teorie nebo nějaká teze. Pokud něco jsou, pak jsou zkušenosti.

Cesta slepého knihovníka k řece

Koncem listopadu 2004 jsem seděl v Dušní ulici v Praze nad sklenkou průměrného vína (takového, jaké moravští vinaři prodávají Pražákům) s Brauliem Muňozem, původně peruánským indiánem s kapkou židovské

krve, který se později na malé, ale elitní univerzitě Swarthmore v Pensylvánii stal významným sociologem. Učil jsem některé jeho studenty, ale měl jsem dojem, že on do Čech přijel hlavně kvůli Franzi Kafkovi. Ale hovořil i o svých jiných láskách, hlavně o jednom ze zakladatelů moderní hispánsko-americké literatury – o Jorgem Luisi Borgesovi (1899–1980), kterého ten zanícený nespolehlivý Harold Bloom považuje společně s Kafkou, Thomasem Beckettem a Fernandem Pessoa za základní kámen literatury 20. století.

Velcí spisovatelé nejspíš nejsou velcí pro sílu svého řemesla, ale svého vnímání. Borges byl podivín, mistr bludišť a zrcadel. Po úrazu hlavy skoro oslepl, ale dál vykonával funkci knihovníka, slepého knihovníka. Ke konci života věřil, že všechny dobré knihy jsou jen jednou monstrózní básní či povídkou, kterou v průběhu dvou tisíc let psalo mnoho per – asi jako když jednu řeku neustále vytváří mnoho pramenů. Umím si tuto řeku představit stejně dobře, jako když zavřu oči a za víčky mi vyvstane Ohře mezi Doupovskými a Krušnými horami, jakou jsem ji dnes večer pod Skalami skřítků viděl, mocnou a kalnou, starou a životodárnou. Lemovanou dávnými hradišti, jež se nějak podobají svazkům knih v knihovně obrů sepsaným zapomenutým jazykem.

Říkám Brauliovi: „Borges navštívil někdy v 60. letech Prahu, asi jej sem přivlekl stín Meyrinkova *Golema*, knihy, ke které choval úctu. Napsal o Praze povídku, ve které student Hladík bloudí knihovnou Klementina a slepý knihovník – možná Borges sám – se jej ptá: Co hledáš? Hladík odpovídá: Hledám Boha. Knihovník mu říká, že Bůh je jednou ze stran čtyř set tisíc svazků klementinské knihovny a že on sám i jeho otec při hledání písmene, jež označuje Boha, oslepli.“

Braulio vypravuje: „Když Jorge Borges přijel k nám na univerzitu, byl už slepý. Přišel jsem za ním, povídám mu, jak moc mám rád jeho knihy a jestli mohu být chvíli s ním. Borges mně nabídl, abych se s ním procházel kolem řeky. Skoro neustále jsme mlčeli. Pak Borges řekl: *Žádná americká řeka nezní jako La Platta*.“ O několik let později si Braulio uvědomil, že celou tu dobu Borges poslouchal řeku, tak jako nasloucháme milovaným bytostem, které se už možná nikdy nevrátí. Řekl mi: „Bylo to mé jediné setkání s velikostí.“

Krajina jako knihovna, řeka jako její vědomí tekoucí od věků k věkům. Postát pod skalou na říčním břehu, ve stepi, pod vzrostlou květnatou bučinou. Vnímat proud vody, času, vědomí. Setkat se s velikostí, scházet se s velikostí, jakou knihy ani lidé neobsáhnou. Není to ani jejich účelem – ty snad mají jen poukazovat a odhalovat to, co máme před očima – jako třeba Ohři ve skalnatém údolí pod Skalami skřítků.

Tiché tsunami a Panna Maria

Tsunami, které dne 26. prosince 2004 zabilo na pobřeží Indického oceánu skoro čtvrt milionu lidí, na čas proměnilo naše vnímání živlu vody. Psát o vodě před tsunami bylo jednodušší a sladší než druhý den či druhý měsíc po neštěstí. Ptal jsem se lidí, kteří prožili velké zemětřesení nebo velkou vodu, jaké to vlastně je. Někteří mluví o svých zážitcích možná ne s hrůzou, ale se strachem a respektem ještě po letech.

Zemětřesení: Váleli jsme se na zemi, země temně mručela. Ve zdi jsme měli zabudované police, zemětřesení je lámalo do tenkých třísek, které jako šípy prolétaly pokojem. Masivní stůl se zničehonic obrátil vzhůru nohama. Ječeli jsme. Nechtěli jsme to zažít znovu, a tak jsme se přestěhovali do jiného státu.

Voda: Ocítám se pod hladinou, moje síla vůbec nic neznamená, vlny do mě naráží, jako by na mě spadl pytel s rýží. Dusím se, mávám rukama, jsem absolutní nula, kolem mě je voda, jakákoliv záchrana je buď náhoda, nebo zázrak, úplně ticho, pak zvuk, jako by nad vodou letěl vrtulník. Nevím, jak jsem to přežil.

Když se do vašeho domu vloupe zloděj, je pro mnoho lidí tíživější, že narušil prostor osobního bezpečí než to, že něco ukradl. Pro starší lidi to může znamenat týdny a měsíce trvající trauma. Něco podobného je zážitek z rozbourěných živlů – je to průlom do vašeho vnímání světa. To, co vždy bylo pevné a klidné, se stalo silným, lhostejným a nepředvídatelným. Ještě po deseti letech posedával můj kamarád, jemuž na Kavkaze podtrhl pádivý horský potok nohy a pak jej málem umlátí na kameny, na břehu cvičného vodního kanálu u Stromovky a snažil se znovu se nebát velké vody. Jednou vás vezme voda a pak vaší myslí roky probíhá tiché tsunami. Je vám zřejmé, že živlům stejně neporozumíte, ale že se budete pohybovat v trojúhelníkovém poli daném pojmy strach–úcta–okouzlení. Ludvík z Montfortu by snad řekl, že je štěstí, že věcem nerozumíme... *Duše, dej velmi pozor, abys nezůstala nečinná s rukama založenými, mé tajemství by se ti stalo zhoubným...*

Živly snad mohou chápat jenom obyvatelé vesnic opakovaně ničených lávou anebo rybáři, kteří se skoro nebo docela utopili v každé z posledních deseti generací. A přesto se vracejí a smiřují, protože jim nic jiného nezbyvá. Nebudu snad tak pošetilý, abych si myslel, že vodám (a ženám) se dá porozumět. „Woman’s privilege to change her mind“ (ženské privilegium měnit názor) říkají Angličané. Ženská mysl se jako voda neustále proměňuje, podle místa svého toku. Říkáme osudná voda, ale osudová žena. Stejný živel, který dává život, zahubí. Stejný živel, jaký zahubí, dává život. Na malbách z minojské Kréty nedrží dvojitou sekyru podobnou

Chartres, portál katedrály. Široké pole posvátnosti zahrnuje i fantastická zvířata a úponky rostlin.

motýlovi nikdy muž. Jedno ostří život, druhý smrt, že ano bohyně, Paní Moře a Labyrintu?

*Ó hvězdo mořská, matko milosti
ve sváru živlů mír svůj rozhosti
a zažeh vichrů divý sněm
nebeských očí pokynem,
ó hvězdo mořská!*
Svatopluk Čech

Méně pochmurné obrazy živlové: stojím na Malostranském náměstí pod trojičním sloupem. Nahoře nade mnou holubice ducha svatého, dole na zemském konci sloupu had dorážející na patu Marie. Opakuji si: mýtus – ponorné uhadování (Patočka); náboženství – ochrana před zkušeností Boha (Jung). Pták v podobě holubice nebo vlaštovky býval symbolem horních vod. Ptačí bohyně někdy drží v ruce nádoby, ze které rozlévá každému. Holubice je symbolem sumerské Innany. Barokní sloup na Malostranském náměstí a leckde jinde v celém barokním světě na sobě nese obraz starý nejméně čtyři tisíciletí. Ale had je znakem bohyně spodních vod, kosmických vod, fluidity života. Některé obrazy a pocity jsou věčné jako sůl krystalizující z mořské vody ve stále stejném tvaru.

Máme se tedy dívat na svět jako na prostor mezi dvěma vodami? Máme se bát, že se zase jednou spojí? Že Keltům spadne nebe na hlavu? Jenže mytická voda je něco jiného, je teplá, obsahuje v sobě jiskry stvoření, je chaosem s rozptýlenými krystaly řádu. Je hmotou, ze které vznikají hvězdy. Je temná, je matkou možností. Cestující na dnes již zrušených zaoceánských lodích bývali varováni, aby se nedívali večer do temných vod, že si je přitáhnou a oni dobrovolně zmizí ve vlnách, v počátku, rozplynou se, z našeho pohledu ztratí život, z jejich pohledu se stanou součástí života většího. Občas se to stávalo, vím to, díval se kdysi do temných vln na lodi plující z Indie.

Je český vodník vyjádřením té divné nebezpečné přitažlivosti, výzvy ke splynutí s vodami? Francouzské pohádky Matky Husy jsou blízké *Labutímu jezeru*. Labuť je husa povýšená do šlechtického stavu, ale obě mají společné to, že se pohybují ve třech světech – pod hladinou, na zemi a ve vzduchu. Vůbec se mi nechce mytologizovat anebo o vodě příliš přemýšlet. Mnohokrát jsem v ní ožil, jednou jsem v ní málem zahynul. Jednou možná udělám totéž, jako dělávali lidé přede mnou. Vezmu velký dřevěný kříž, v klidný podvečer jej ponořím do tichých vod, poseju zapálenými svíčkami jako hvězdami, pustím do noci a dlouho se budu dívat na světýlka s pocitem, že takto se může zacházet se živly.

Společnost pluje na bárce a snaží se přirazit k bezpečnému břehu, od kterého je odstrkována. Holandsko, lept ze 17. století.

Poznámka: *Etruská místa* (Etruscan places, Viking Press 1932) od D. H. Lawrence nebyla dosud přeložena. *Studie z klasické americké literatury* vyšly v nakladatelství Host (Brno 1997) v překladu Sylvy Ficové. Stať o venkově „podle Blažka“ byla zpracována podle knihy Bohuslava Blažka *Venkovy. Anamnéza, diagnóza, terapie* (ERA, Brno 2004). Stati sebrané do dodatku ke druhému vydání vycházely v *Hospodářských novinách*, *Respektu*, *Architektu*, *Veronice*, edici Konílek anebo vůbec nikde.

Václav Cílek

krajiny vnitřní a vnější

Texty

o paměti

krajiny,

smysluplném

bobrovi,

areálu

jablkového

štrúdlu

a také o tom,

proč lezeme

na rozhlednu

druhé, doplněné vydání

Není-li uvedeno jinak,

je autorem ilustračních kreseb Miloš Šejn

a autorkou fotografií Hana Rysová.

Redakce Marcela Turečková.

Jazyková korektura Kateřina Štěpančíková.

Obálka, typografie, repro a sazba

Martin Radimecký.

Vydalo nakladatelství Dokořán, s. r. o.,

Zborovská 40, Praha 5,

dokoran@dokoran.cz, <http://www.dokoran.cz>,

v roce 2005 jako svou 107. publikaci.

Vytiskla tiskárna Protisk, České Budějovice.

Doporučená cena 265 Kč (s DPH 5 %)

ISBN 80-7363-042-7